

مطالعه‌ی تعیین گره‌های اقتصادی – اجتماعی تاب‌آوری

اجتماعی (مورد مطالعه: سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز)

علی حسین حسین زاده^{۱*}، علی بوداقی^۲، سیده سارا موسوی مقدم^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۲

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیست و ششم، شماره ۱۰۰، پاییز ۱۴۰۲

 20.1001.1.1735501.1402.26.100.3.7

چکیده

با گسترش بلایای طبیعی، انسانی و پیامدهای گسترده‌ی آن‌ها ضرورت تقویت شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی در بین کنشگران اجتماعی بیش‌ازپیش احساس می‌شود. پژوهش حاضر با هدف بررسی جامعه‌شناختی تعیین گره‌های اقتصادی-اجتماعی تاب‌آوری اجتماعی در میان سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز انجام شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر را تمامی سرپرستان خانوار شهر رامهرمز تشکیل می‌دهند که بر اساس آخرین سرشماری سال ۱۳۹۵ برابر با جمعیت حدود ۱۲۷/۲۰ خانوار می‌باشد و ۳۸۴ خانوار به عنوان حجم نمونه با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. در تحقیق حاضر داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شده است. یافته‌های توصیفی تحقیق نشان داد که میزان تاب‌آوری اجتماعی در بین سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز در حد متوسط به بالا می‌باشد. نتایج پژوهش حاضر نشان داد که بین متغیرهای جهت‌گیری مذهبی، سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی رابطه مستقیم و معنی‌داری وجود دارد. همچنین، بین متغیرهای سرمایه اقتصادی و تاب‌آوری اجتماعی در میان پاسخگویان رابطه معناداری ملاحظه نشد. نتایج تحلیل رگرسیونی نشان داد که متغیرهای وارد شده در مدل (جهت‌گیری مذهبی درونی، سرمایه اجتماعی شناختی، جهت‌گیری بیرونی مذهبی) ۰/۱۷۷ واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌نمایند. با مقایسه‌ی ضرایب بتاها می‌توان گفت که متغیر جهت‌گیری مذهبی درونی با ضریب بتا ۰/۲۳۳ بیشترین تأثیر را بر تاب‌آوری اجتماعی دارد.

واژگان کلیدی:

تاب‌آوری اجتماعی، سرمایه اجتماعی، سرمایه اقتصادی، جهت‌گیری مذهبی.

^۱ استاد جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

(نویسنده مسئول) A.Hosseinzadeh@scu.ac.ir

^۲ استادیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز،

A.Boudaghi@scu.ac.ir ایران

^۳ کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز،

اهواز، Sara.M1389@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسأله

۱-۱- مقدمه موضوع

در قرن بیست و یکم به دلیل تغییرات آب‌وهوا، بلایای طبیعی و تخریب محیط‌زیست این سؤال که چگونه می‌توان با این تحولات به بهترین شکل کنار آمد؛ توجه اندیشمندان را در سطح جهان به خودش جلب کرده است. اخیراً تاب‌آوری در ابعاد مختلف به موضوعی محوری در ادبیات توسعه تبدیل شده است. شهروندانی که در مناطق فقیر و محروم زندگی می‌کنند با چالش‌هایی متعدد اکولوژیکی، فقر و... مواجه هستند (لیو و همکاران^۱، ۲۰۲۳: ۱). برای اینکه این شهروندان در سطوح مختلف حریف مخاطره‌ها شوند؛ بایستی تاب‌آوری شان در ابعاد روانی، اقتصادی و اجتماعی تقویت شود. واژه‌ی تاب‌آوری به معنای توانایی بازگشت به شرایط و عملکرد معمول پس از واقعه‌ای تهدیدزا و نجات یافتن از آن رویداد و تلاش نمودن در طول موقعیت تنش‌زا می‌باشد. درواقع، می‌توان گفت مفهوم تاب‌آوری بر این نکته تأکید دارد که چگونه اشخاص با شرایط پیش‌بینی نشده سازگار می‌شوند (دانشوری نسب و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰-۹). اصل کلی در تاب‌آوری گویای این نکته است که اشخاص قربانی نیستند، اما کنشگرانی می‌باشند که این توانایی را دارند، شرایط تنش‌زای خود را مهار کرده و اوضاع خود را سامان بخشند (داگدویرن^۲، ۱۹۰۲: ۵۶۲).

درواقع، تاب‌آوری مفهومی مثبت از پایداری در مقابل رویدادی کاملاً منفی می‌باشد و همواره مورد توجه روان‌شناسان و اندیشمندان در برابر کمبودها و تنش‌ها بوده است (دانشوری نسب و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۰). در چند سال اخیر با وجود تعاریف مختلف از تاب‌آوری در حوزه‌های مختلف و ترکیب آن‌ها با یکدیگر، مفهوم تاب‌آوری به دیگر حوزه‌ها همچون حوزه‌ی اجتماعی و اقتصادی نیز ورود پیدا کرده است (گرینهام^۳، ۲۰۱۳: ۲). مفهوم یادشده این توانایی را دارد که با افزایش مهارت‌های اجتماعی تقویت شود که به آن تاب‌آوری اجتماعی^۴ می‌گویند. در باور اندیشمندان حوزه‌ی تاب‌آوری جوامع، پایه و اساس مقاومت و ایستادگی یک جامعه در مقابل تنش‌ها، بلایا و فجایع، در میزان تاب‌آوری اجتماعی آن جامعه پنهان شده است. درواقع، جهت‌گیری اجتماعی به تاب‌آوری جهت ادراک نوع پاسخگویی جوامع برای ایجاد

^۱ Liu et al

^۲ Dagdeviren

^۳ Greenham

^۴ Social resilience

دگرگونی مثبت، کارآمد می‌باشد. به این معنا که این نگرش می‌پذیرد که دگرگونی گریزن‌ناپذیر بوده و به‌جای در نظر گرفتن دگرگونی به‌عنوان یک علت بحران، آن را به‌عنوانی علتی معرفی می‌کند که جامعه جهت بازسازی و بازگشت به حالت اولیه، به آن احتیاج دارد (براون^۱، ۲۰۱۴: ۱۱۰).

در جامعه‌شناسی نیز استفاده از مفهوم تاب‌آوری با افزایش آسیب‌های اجتماعی، مخاطرات طبیعی و رکود اقتصادی که بر آسایش و رفاه خانوارها مؤثر بوده، سرعت بخشیده شده و از این رویکرد به شکل روزافزونی جهت فهم روش‌های مقاومت و غلبه بر بحران‌ها استفاده می‌شود. نفوذ و گسترش رویکرد تاب‌آوری تا حدودی به علت نگاه مثبت اشخاص در وضعیت نابسامان است (لوندز^۲، ۲۰۱۳: ۵۳۸). پس می‌توان گفت تاب‌آوری اجتماعی این ظرفیت را دارد که جامعه‌ی دچار تنش را از حالت به‌هم‌ریختگی اجتماعی به حالت نرمال برگرداند و جامعه را در تعادل کاملاً جدید قرار داده و کارکردهای جامعه را در این تعادل جدید پیگیری کند (سام‌آرا، ۱۳۹۵: ۴۵). باید خاطر نشان ساخت تاب‌آور بودن یک جامعه این توانایی را دارد آن جامعه را به‌سوی تاب‌آوری در دیگر ابعاد هدایت کرده

و مسیر ایجاد آن را هموار سازد. در همین زمینه تاب‌آوری اجتماعی به‌عنوان ظرفیت و توان جوامع انسانی جهت مقابله با حوادث خارجی یا تنش‌های ایجادشده در زیرساخت‌های آن همانند تغییرات محیطی، یا دگرگونی‌های شدید اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و همچنین ظرفیت این جوامع برای بازیابی و بازتوانی از چنین دگرگونی‌هایی تعریف می‌شود. مفهوم یادشده در سیستم اجتماعی می‌تواند به‌وسیله متغیرهای حقوقی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و در هر دو حالت فضایی و غیرفضایی مورد بررسی قرار گیرد (بهتاش، ۱۳۹۵: ۱). از این‌رو در مطالعه حاضر عوامل اقتصادی- اجتماعی مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی در بین شهروندان رامهرمز با روش کمی بررسی شده است.

۱-۲- ضرورت موضوع

در مقیاس جهانی در دهه‌ی اول قرن بیست و یکم، اکثر کشورهای جهان با بحران‌های بی‌سابقه اقتصادی، مالی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی درگیر بوده‌اند (میرزائی و همکاران، ۱۴۰۱: ۹۸). همچنین بعد از شکل‌گیری بحران مالی ۲۰۰۸، حوادث و تنش‌های

¹ Brown

² Lowndes

شکل گرفته در حوزه اقتصادی بر سایر حوزه‌ها همانند حوزه‌ی سیاسی، زیست‌محیطی و به‌ویژه حوزه اجتماعی تأثیر شگرفی داشته است. فقر، تورم مهارنشده، بیماری‌های گسترده، محرومیت‌های اقتصادی و افزایش سرسام‌آور هزینه‌های زندگی گوشه‌ای از پیامدهای بحران‌های مالی اخیر است که هرکدام این توانایی را دارد که عاملی جهت هدایت افراد به سمت بحران‌های اجتماعی همانند روابط ناسالم، بزهکاری و خشونت باشد (ساعدی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۰۰). در شرایطی که با تعداد زیادی از مخاطرات در زندگی روزمره مواجه می‌شویم؛ دستور کار قراردادن موضوع تاب‌آوری و شناسایی عوامل مرتبط آن در راستای توانمندسازی آحاد جامعه برای مدیریت مخاطرات و مواجهه استاندارد با بلایا ضروری است (سروری و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۸). چراکه تاب‌آوری اجتماعی شامل قدرت جامعه برای کمک کردن به افراد در معرض خطر به‌منظور توانمندکردن آنان برای مقابله با چالش‌ها، بلایا، شیوع بیماری، استرس و پیامدهای ناشی از یک بحران غیرعادی در جامعه است (عطاردی، ۲۰۲۰: ۲۷۵). در مقیاس محلی نیز شناسایی وضعیت تاب‌آوری اجتماعی و عوامل مرتبط با آن در بین سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز می‌تواند نقش مهمی در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی چون افسردگی، خودکشی، طلاق، اعتیاد به مواد مخدر، خشونت و پرخاشگری ... داشته باشد. چراکه در نتیجه‌ی برخورداری سرپرستان خانوار از تاب‌آوری اجتماعی، شاخص‌های امیدآوری، سلامت اجتماعی، نشاط اجتماعی، مدیریت تنش و خودکارآمدی اجتماعی در بین آنان تقویت می‌شود و در نتیجه گرایش به رفتارهای پرخطر در بین آنان به خاطر برخورداری از اعتمادبه‌نفس، مهارت‌های مدیریت تنش و ... کاهش می‌یابد.

۱-۳- اهمیت موضوع

تاب‌آوری در بحران‌های اجتماعی نقش ویژه‌ای ایفا می‌کند و بیشترین عاملی که با تاب‌آوری اجتماعی رابطه‌ی عکس دارد؛ آسیب‌پذیری اجتماعی است. آسیب‌پذیری اجتماعی نیز در نتیجه‌ی عوامل اجتماعی پیش از ایجاد بحران، فقدان منابع و یا توانایی تدارک برای واکنش و بازایی در مقابل بحران است. در واقع، آسیب‌پذیری اجتماعی شامل اشخاصی است که به‌طور ناهماهنگ، از وضعیت اجتماعی حاضر رنج می‌برند و این وضعیت در رابطه با جنس، سن، نژاد، بیماری‌ها، معلولیت، بی‌سوادی و عدم تسلط بر زبان انگلیسی و انزوای اجتماعی طرح‌ریزی می‌شود. اشخاص آسیب‌پذیر با گذر زمان با افزایش انزوای اجتماعی و کاهش واکنش اجتماعی، ارتباط با سازمان‌ها و پیوستگی اجتماعی روبه‌رو می‌شوند. در آخر

اینکه انزوای اجتماعی در زندگی روزانه یا پس از بحران‌ها با افزایش سرعت مرگ‌ومیر ارتباط مستقیم دارد؛ بنابراین در هر شرایط، برای روبه‌رو شدن با تحولات و تهدیدات باید مقدماتی در نظر گرفته شود که کنشگران اجتماعی قادر باشند به نحو بهینه با شرایط سخت مواجهه شوند. کمک‌رسانی و پشتیبانی اجتماعی و پیوستگی‌های اجتماعی، روی تاب‌آوری فردی - اجتماعی اثرات وسیعی در پی‌دارند؛ بنابراین، پس می‌توان گفت برای رویایی کارآمد با تحولات اقتصادی، اجتماعی، نابسامانی و بحران‌ها و تنش‌ها تقویت مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی الزامی هست که می‌تواند متشکل از خودسازی، پایداری و حفاظت از خود در زمان نابسامانی‌ها و در نهایت، قدرت بازسازی و مراجعت به وضعیت پیشین باشد (بسطامی نیا و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۱۱). تحقیق حاضر از چند نظر حائز اهمیت است. از نظر ماهوی، تضعیف شدن شاخص‌های تاب‌آوری در بین سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز می‌تواند باعث افزایش نارضایتی از اوضاع اجتماعی، کاهش شاخص‌های کیفیت زندگی، تنزل شاخص‌های سلامت و نشاط اجتماعی، بی‌تفاوتی نسبت به مسائل اجتماعی، بدبینی اجتماعی، گرایش به خشونت و پرخاشگری و در نهایت به فرسایش شاخص‌های توسعه اجتماعی منجر شود؛ بنابراین، مطالعه تعیین گره‌های اقتصادی - اجتماعی تاب‌آوری اجتماعی به‌منظور تقویت شاخص‌های تاب‌آوری سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز در راستای بهبود کیفیت زندگی، تقویت انعطاف‌پذیری و توانایی آنان در مقابله با مخاطرات نوظهور از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. همچنین با توجه به کاربردی بودن این پژوهش، از یافته‌های این پژوهش سازمان‌هایی چون معاونت اجتماعی استانداری، اداره کل بهزیستی استان خوزستان، مراکز مشاوره خانواده در استان خوزستان، معاونت پیشگیری از جرم قوه قضائیه، اداره کل ورزش و جوانان و سایر نهادهای متوالی می‌تواند در راستای مأموریت‌هایشان استفاده نمایند.

۱-۴- مساله اصلی

همان‌طور که مشاهده می‌شود در سال‌هایی که گذشت عدم توجه به کارکرد و مفهوم تاب‌آوری، موجب شده است کشور ایران در شرایط تنش‌زا، عملکرد درستی نداشته باشد (میرزائی و همکاران، ۱۴۰۱: ۹۸). باید خاطر نشان ساخت؛ ایران نیز از جمله کشورهایی می‌باشد که نسبت به دیگر کشورها با تنش‌ها و بحران‌های حقوقی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی زیادی مواجه و درگیر می‌باشد. بحران‌هایی که هر یک می‌تواند عامل خطری برای معیشت خانوارها و تقلیل رفاه اکثر اعضای جامعه باشد و این احتمال همیشه وجود دارد که در آینده

نیز با این چالش‌ها مواجه خواهد شد. از طرفی پژوهش و مطالعه در خصوص تاب‌آوری اجتماعی نیز در سطح جهانی، جز مباحث نوپا می‌باشد. در واقع، این مبحث پس از رخ دادن بحران‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی چند سال گذشته مورد تأمل و کاوش قرار گرفته است. با این تفاسیر، تاب‌آوری اجتماعی در کشور ما جز مباحثی می‌باشد که نیاز به تحقیق و بررسی بیشتری دارد (گل‌وردی، ۱۳۹۶: ۲۹۵). مرور مطالعات داخلی انجام‌شده نشان می‌دهد که در این مطالعات تاب‌آوری بیشتر از منظر مکانی، فضایی و روانی مورد بررسی قرار گرفته و بعد اجتماعی تاب‌آوری و عوامل مرتبط با آن کمتر توجه شده است. در این راستا بررسی مطالعات پیشین خارجی نشان داد که تاب‌آوری اجتماعی متأثر از عواملی چون سرمایه اقتصادی، سرمایه اجتماعی و جهت‌گیری مذهبی خانوارها می‌باشد (چسترمن و همکاران، ۲۰۲۱) این در حالی است که در مطالعات و تحقیقات پیشین با روش کمی تأثیر این متغیرها بر تاب‌آوری اجتماعی سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز مورد بررسی قرار نگرفته است. طبق نتایج پژوهش امانپور و مودت (۱۳۹۲) شهرستان رامهرمز با جمعیتی بیش از ۱۲۰ هزار خانوار جزء شهرستان‌های نیمه محروم استان خوزستان بوده (امانپور و مودت، ۱۳۹۲: ۱۲۹) و شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی در بین سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز وضعیت بحث‌انگیزی دارد. به طوری که نتایج پژوهش موسوی (۱۴۰۱) نشان داد که میزان مدیریت فاجعه تاب‌آوری اجتماعی در بین سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز در حد متوسط بوده و این امر قابل تأمل می‌شود (موسوی، ۱۴۰۱). همچنین، در زمان شیوع کرونا این شهر به دلیل دسترسی ضعیف به زیرساخت‌های مناسب به خصوص سرانه درمانی ازدحام و کمبودهای گسترده‌ای را متوجه بیماران به خصوص کرونایی در شهر کرده است. شرایط سخت آب و هوایی، نرخ بالای بیکاری، تجربه‌ی رخداد مخاطرات متعدد طبیعی همچون ریزگردها، سیل و کمبود زیرساخت‌ها در حوزه‌های مختلف باعث کاهش شاخص‌های کیفیت زندگی افراد شده (علیزاده و محمودی برام، ۱۴۰۱: ۷۳) و این امر اهمیت مطالعه تاب‌آوری اجتماعی و عوامل مرتبط با آن را در بین سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز در راستای مدیریت مخاطرات و توسعه پایدار محلی دو چندان کرده است.

هرگونه بی‌توجهی به پیشران‌های اقتصادی- اجتماعی مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز می‌تواند آسیب‌پذیری سرپرستان خانوار رامهرمز را در مواجهه با

بحران‌ها و شرایط استراس را افزایش دهد. این امر به نوبه‌ی خود باعث کاهش عملکرد خانوار و تشدید نارضایتی‌های اجتماعی در بین آنان می‌شود؛ بنابراین، در راستای موارد مطرح شده سؤال اصلی پژوهش حاضر عبارت‌اند از ۱. میزان تاب‌آوری اجتماعی سرپرستان خانوار شهر رامهرمز در چه حدی است؟ آیا بین متغیرهای سرمایه اجتماعی، جهت‌گیری مذهبی و سرمایه اقتصادی با تاب‌آوری اجتماعی رابطه وجود دارد؟

۲- ادبیات موضوع و پیشینه

۲-۱ تعاریف مفاهیم

تاب‌آوری اجتماعی: طبق دیدگاه ماگویر و هاگان^۱ (۲۰۰۷) تاب‌آوری اجتماعی به معنای ظرفیت یا توانایی گروه‌های اجتماعی و جوامع در بازسازی و پاسخگویی مثبت به وقایع (حوادث) می‌باشد (ماگویر و هاگان، ۲۰۰۷: ۱۸). در پژوهش حاضر برای سنجش مفهوم تاب‌آوری اجتماعی از پرسشنامه پتففرbaum^۲ و همکاران، ۲۰۱۳ استفاده شده که شامل شش بعد اتصال و مراقبت، منابع، ظرفیت بهبود، مدیریت فاجعه، اطلاعات و ارتباطات می‌باشد.

سرمایه اقتصادی: سرمایه اقتصادی شامل مایملک‌های مادی و دیگر منابع مالی است که به صورت مالکیت، میزان درآمد و مصرف جلوه پیدا می‌کند و یک شخص را در اجتماع در مقام والاتر می‌گذارد و چشم‌داشت‌هایش ارتقا می‌دهد (فاضلی، ۱۳۸۲: ۳۷). در تحقیق حاضر سازه سرمایه‌ی اقتصادی بر اساس پرسش‌نامه سرمایه‌ی اقتصادی فرهادی (۱۳۸۴) با گویه‌هایی چون امکانات رفاهی، درآمد ماهیانه (در صورت دارا بودن)، نحوه‌ی مالکیت منزل، وضعیت خانه‌ی مسکونی، مالکیت تلفن همراه، رایانه، ماشین شخص، زمین، باغ و سپرده بانکی اندازه‌گیری شده است (فرهادی، ۱۳۸۴: ۸۵).

سرمایه اجتماعی: پانتام (۱۹۹۳) سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از روابط صریح میان افراد معرفی می‌کند که موجب گسترش تعاون و همیاری میان اشخاص جهت دستیابی به فواید و مزایای دوطرفه در جامعه می‌شود. همچنین به باور هانی فان^۳ سرمایه اجتماعی شامل رویدادی می‌شود که درون روابط بین افراد جامعه پنهان شده و موجب شکل‌گیری حسن ظن میان آن‌ها می‌شود، وفاق و یک‌رنگی آن‌ها را نسبت به همدیگر افزایش می‌دهد،

¹ Maguire & Hagen

² Pfefferbaum

³ L.F.Hanifan

همین‌طور جمع‌گرایی میان اشخاص را نیز گسترش می‌دهد و بدین ترتیب زمینه‌ی مراد و هم‌نشینی و روابط محکم میان آن‌ها را مهیا می‌سازد (رفیعی، ۱۳۹۷: ۱۹). در تحقیق حاضر سازه سرمایه اجتماعی طبق پرسشنامه گوشال و ناهاپیت^۱ در سه بعد ساختاری، رابطه‌ای و شناختی مورد بررسی قرار گرفته است.

جهت‌گیری دینی: جهت‌گیری مذهبی برون‌گرایانه شیوه‌ای است که بر اساس آن شخص از نام مذهب، اقدامات مذهب و در مجموع از همه‌ی مذهب به‌منظور ارضاء نیازهای گوناگون خود بهره می‌برد. جهت‌گیری مذهبی درونی، در حقیقت یک تعهد انگیزشی جهان‌شمول است؛ بنابراین مذهب برای شخصی با جهت‌گیری مذهبی درونی عهدی است که بر انگیزاننده و سرچشمه همه تفکرات و حالات و رفتار بیرونی اوست. به این معنا که هر عملی که شخص انجام می‌دهد و هر حال و اندیشه‌ای که دارد در ارتباط با اعتقاد مذهبی‌اش است (نجم عراقی، ۱۳۷۹: ۲۴-۱۷). در پژوهش حاضر جهت سنجش متغیر جهت‌گیری مذهبی در دو بعد جهت‌گیری مذهبی درونی و جهت‌گیری مذهبی بیرونی از پرسشنامه آلپورت استفاده شده است.

۲-۲ پیشینه پژوهش

در این قسمت از پژوهش به تحقیقات داخلی و خارجی مرتبط با موضوع تحقیق اشاره می‌شود.

جدول ۴: پیشینه پژوهش

نویسندگان روش استفاده‌شده	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم‌ترین یافته‌ها
پورعباسی تنیانی مقدم (۱۳۹۹)	بررسی رابطه سطح برخورداری از رفاه	بین سطح برخورداری از رفاه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی مناطق روستایی مثبت و مستقیم بود و میزان برخورداری از رفاه اجتماعی در افزایش تاب‌آوری اجتماعی مناطق روستایی تأثیرگذار است.
روش ترکیبی (اسنادی و پیمایش)	اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی مناطق روستایی	

^۱ Nahapiet, J; Ghoshal

<p>بین آموزش‌های دوران کودکی، سبک زندگی، دیدگاه اعتقادی، رضایت‌مندی، توانمندی جسمی و ویژگی‌های فردی زنان شهر تهران و تاب‌آوری آنان رابطه‌ی معنادار وجود دارد. همچنین آزمون تحلیل مسیر نشان داد دیدگاه اعتقادی زنان تأثیر غیرمستقیم، مثبت و معنادار بر آموزش‌های دوران کودکی، سبک زندگی و رضایت-مندی آن‌ها دارد.</p>	<p>تبیین جامعه‌شناختی تاب‌آوری گروه‌های اجتماعی در بلاهای طبیعی</p>	<p>چراغی (۱۳۹۹) روش پیمایشی</p>
<p>تقریباً همه شاخص‌های تاب‌آوری اجتماع تغییرات منفی و نامطلوبی را در طول همه‌گیری در تهران تجربه کرده‌اند که به‌طور قابل‌ملاحظه‌ای در مورد شیوه‌های مقابله اجتماعی، سرمایه اجتماعی، روابط اجتماعی و سازگاری اجتماعی صادق است. ثانیاً، تفاوت معنی‌داری در وضعیت تاب‌آوری اجتماعی در بین گروه‌های مختلف مشاهده نشد، به‌جز گروه سنی ۱۷ تا ۲۰ سال، گروه‌های آموزشی با تحصیلات دیپلم و فوق‌دیپلم و گروه شغلی آموزشی. ثالثاً، تأثیر مثبت و معنی‌دار آماری بین وضعیت تاب‌آوری با جنسیت، سن، شغل و تحصیلات مشاهده شد.</p>	<p>تجزیه و تحلیل وضعیت تاب‌آوری اجتماعی در بین گروه‌های مختلف جمعیتی - اجتماعی در طول همه‌گیری پاندمی کووید ۱۹</p>	<p>علیزاده و همکاران (۱۳۹۹) روش پیمایشی</p>
<p>رابطه معنی‌دار مثبتی بین جهت‌گیری مذهبی و تاب‌آوری در سربازان وجود دارد. همچنین تحلیل و بررسی نتایج بیان‌گر این است که سربازانی که مناسک مذهبی را انجام می‌دهند و دارای باورهای مذهبی قوی‌تری هستند از تاب‌آوری بیشتری برخوردارند و راحت‌تر می‌توانند در برابر فشار مشکلات روزمره مقاومت کنند.</p>	<p>رابطه جهت‌گیری مذهبی با میزان تاب‌آوری در سربازان غیربومی</p>	<p>سعیدیان (۱۳۹۸) پیمایشی</p>
<p>آموزش مداخله‌ی معنوی باعث افزایش معنادار میانگین نمرات تاب‌آوری زنان گروه آزمایش در مقایسه با گروه کنترل شده است. میانگین مؤلفه‌های تاب‌آوری فردی و اجتماعی نیز به‌طور معنادار افزایش یافتند.</p>	<p>بررسی اثربخشی مداخله معنوی بر تاب‌آوری فردی و اجتماعی زنان قربانی خشونت خانگی</p>	<p>پررور و همکاران (۱۳۹۷) روش آزمایشی</p>
<p>در نتیجه، این مطالعه یک نظریه بنیادی، اجتماعی - معنوی دیالکتیکی را شناسایی می‌کند که تاب‌آوری را با عواملی همانند شرایط اولیه‌ی زندگی، اجتماعی شدن خانواده و ایمان مذهبی مرتبط می‌داند.</p>	<p>بررسی تاب‌آوری در چینی‌های قدیمی هنگ‌کنگ: استفاده از رویکرد نظریه مبنایی برای نشان دادن شرایط اجتماعی و معنوی</p>	<p>چائو کیو چئونگ و همکاران (۲۰۱۲) روش کیفی (رویکرد نظریه مبنایی)</p>

یافته‌های پژوهش در وهله اول نشان داد که ویژگی‌های فردی و منابع اجتماعی و محیطی دارای عملکرد محافظتی و اثرگذار بر تاب‌آوری هستند. همچنین علاوه بر متغیرهای زمینه‌ای معنویت و روابط اجتماعی اثر معنی‌داری بر تاب‌آوری دارد	بررسی واریانس زمینه‌ای در عواملی که تاب‌آوری نوجوانان را در برابر سیلاب توانا می‌سازد	میلیانو (۲۰۱۵) روش پیمایشی
شاخص‌های حمایت اجتماعی و سرمایه اجتماعی (مشارکت اجتماعی) و تمایل به کمک به دیگران جز بالاترین شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی در طول همه‌گیری کووید-۱۹ بوده است	بررسی شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی برای بحران‌های همه‌گیر	آنتنه بازیگ و همکاران (۲۰۲۱) روش پیمایشی
موقعیت پایین اجتماعی بر رویکرد مقابله‌ای و تاب‌آوری اثر داشته است و موقعیت اجتماعی به‌عنوان پیش‌بینی کننده‌های مهم مقابله با قرنطینه و تاب‌آوری مشخص شده است	بررسی اثرات موقعیت اجتماعی و بودجه خانوارها بر تاب‌آوری و مقابله با قرنطینه‌ی کووید ۱۹	چسترمن و همکاران (۲۰۲۱) روش پیمایشی

وجه نوآوری مقاله حاضر نسبت به مطالعات پیشین: مرور سیستماتیک مطالعات داخلی و خارجی انجام شده نشان می‌دهد که در این مطالعات محققان به بعد روان‌شناختی تاب‌آوری توجه کرده‌اند و به ابعاد اجتماعی آن کمتر مورد توجه قرار گرفته است. همچنین بررسی مطالعات پیشین نشان داد که در مطالعات انجام شده بیشتر تاب‌آوری در دوره‌ی کرونا و در بین نوجوانان و روستاییان مورد بررسی قرار گرفته و در مطالعات پیشین به تاب‌آوری اجتماعی سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز توجه کافی نشده است؛ بنابراین در مطالعات پیشین تاب‌آوری اجتماعی و عوامل مرتبط با آن با رویکرد جامعه‌شناختی و روش کمی مورد بررسی قرار نگرفته است. به یک معنا، وجه تمایز این پژوهش با پژوهش‌های قبلی در این است که در این پژوهش از بین ابعاد مختلف تاب‌آوری به تاب‌آوری اجتماعی سرپرستان خانوار و عوامل اقتصادی- اجتماعی مرتبط با آن توجه شده است.

۲-۳- ادبیات نظری

تاب‌آوری به شیوه‌های گوناگونی مورد بحث و گفتگو قرار گرفته است. تعدادی از اندیشمندان تاب‌آوری را فرایند یا قدرت تطابق مؤثر و مثبت شخص با موقعیت‌های تهدیدزا می‌دانند و بر این باورند که تاب‌آوری فقط مقاومت در مقابل خطرات یا موقعیت‌های پیش‌بینی نشده و عملکردی غیرارادی در مواجهه با موقعیت مخاطره‌آمیز نیست؛ بلکه مشارکت مؤثر و اثرگذار شخص در محیط اطراف خود می‌باشد. در واقع، می‌توان گفت که تاب‌آوری قدرت و ظرفیت شخص جهت رویارویی با مشکلات، پیروز شدن بر آن‌ها و حتی قدرتمند

شدن در زمان مواجهه با سختی‌ها است (راه‌پیما و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۲). کائر و دیویدسون^۱ نیز در رابطه با مفهوم تاب‌آوری اشخاص از نوعی ظرفیت در اشخاص بحث می‌کنند که این توانمندی را دارد در شرایط تنش‌زا تعادل روانی مثبت و سازگار برقرار کند. این دو بر این نکته تأکید دارند که افزایش تاب‌آوری جامعه به اقتصاد مقاوم و قدرت تعادل آن و به کیفیت زندگی اشخاص وابستگی دارد (بهمنی و نازکتابار، ۱۴۰۰: ۱۱۸). همین‌طور نوریس^۲ در مدل تاب‌آوری اجتماعی خود به چهار بعد اصلی توسعه اقتصادی، سرمایه اجتماعی، داده‌ها و ارتباطات و توانایی‌های جامعه پرداخته است. در این مدل بعد سرمایه اجتماعی متشکل از حمایت اجتماعی، ارتباط و همکاری سازمان‌ها، مشارکت مردمی، حس جامعه محلی و دل‌بستگی مکانی است. بعد توسعه اقتصادی به درک خطر و آسیب‌پذیری مخاطرات، تنوع منابع اقتصادی و عدالت در پخش منابع می‌پردازد. بعد قابلیت جامعه محلی به مهارت حل مسئله، انعطاف‌پذیری، خلاقیت، توانایی و کارایی جامعه محلی و نیز وجود مشارکت توأم با اعتماد در جامعه اطلاق می‌گردد. به اعتقاد نوریس، عضویت در جامعه محلی، منبع مهمی جهت تشویق افراد جامعه برای توانمندی اثرگذار در رویارویی با چالش‌های زندگی است؛ پس تعلق به جامعه محلی می‌تواند از الزامات تاب‌آوری باشد. با افزایش احساس تعلق به جامعه محلی مشارکت در شبکه‌های اجتماعی گسترش می‌یابد و توانمندی‌های اشخاص و جامعه را جهت بهره‌گیری از منابع داخلی در رویارویی با تنش‌های رخ داده، افزایش می‌دهد. بعد اطلاعات و ارتباطات نیز به روایت‌ها و اطلاعات قابل‌اعتماد می‌پردازد (امیری فلهیانی، ۱۳۹۹: ۱۹۸). در این ارتباط، مایونگا^۳ نیز رویکرد خود را متشکل از پنج شکل اساسی تلقی می‌کند که متشکل از: اشکال اجتماعی، اقتصادی، فیزیکی، انسانی و طبیعی می‌باشد. وی بر این باور است که درک و فهم سرمایه‌ی بسیار خوب بامعنای استقامت اندازه‌گیری می‌شود، چون مرتباً بامعنای انعطاف‌پذیری مرتبط می‌باشد. ذات بهره‌گیری از این رویکرد این است که سرمایه ترکیبی از آن عناصری است که برای گسترش یک پایداری اجتماعی اقتصادی بااهمیت‌اند. در این رویکرد تصریح‌شده که پیش‌آمدهای اقتصادی وسیعی که جوامع دارند، عامل بالقوه گسترده‌ای را برای تقلیل اثرات خطرات (تنش‌ها) گردآوری می‌کند

¹ Connor, K. M. & Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor Davidson resilience scale. *Depression and anxiety*, 18(2), 76-82.

² Norris

³Mayunga

و این امر به تقویت انعطاف‌پذیری جوامع در مقابله با مشکلات کمک می‌نماید (یوسفی، ۱۳۹۷: ۶۵). درون رویکرد موردبررسی شکل‌های اساسی از سرمایه خصوصاً سرمایه‌ی اجتماعی جز معانی باارزش و پرمصرف درزمینه‌ی خطرات و مخاطرات کشف‌شده‌اند. چراکه پیروزی و استقامت جامعه در مواجهه با بلایا به حجم و ترکیب سرمایه‌ها وابستگی دارد. (همان منبع) ابريست^۱ و همکاران (۲۰۱۰) نیز تاب‌آوری اجتماعی را توانایی اشخاص جهت دستیابی به سرمایه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی معرفی کرده‌اند به این معنا که آن‌ها بر این باور بودند که تاب‌آوری اجتماعی نه فقط جهت سازگاری با اوضاع مختلف (قدرت عکس‌العمل) بلکه جهت ایجاد شرایط مساعد (قدرت‌آینده‌نگری) و گسترش رویارویی در برخورد با حوادث تعریف می‌شود. درواقع، سؤال اصلی ابريست این بود که چگونه توانایی‌های اشخاص، گروه‌ها و ارگان‌ها را جهت مقابله با مخاطرات و تنش‌ها گسترش دهیم؟ وی بر این باور بود که تاب‌آوری اجتماعی زمانی رخ می‌دهد که اشخاص از طریق این سرمایه‌ها به سرمایه نمادین دسترسی پیدا کنند و به کمک آن، نظم جامعه را اصلاح کنند (امیری فهلیانی، ۱۳۹۹: ۲۲۰). در این ارتباط فریدلند تصریح کرده است که تاب‌آوری جامعه مبتنی بر چهار پیش‌آیند است که شامل ۱. سرمایه‌ی اقتصادی و برابری جویی وسیع، تقسیم منابع ۲. سرمایه‌ی اجتماعی و پشتیبانی اجتماعی ۳. دانش ارائه‌شده به افراد جامعه در زمان بحران و ۴. شایستگی اجتماعی می‌باشد. این پیشایندها، جامعه را در برخورد با تنش و شوک‌ها توانمند می‌سازد (محمدی تبار، ۱۳۹۷: ۶۵) سون و فیشر^۲ (۱۹۹۸) نیز به دنبال معنای تاب‌آوری جامعه بودند و اصطلاح «شایستگی جامعه»^۳ را معرفی کردند. آن‌ها معتقدند هنگامی که جامعه با ظلم و تبعیض مواجه می‌شود، ناکارآمدی در جامعه افزایش می‌یابد. وی بر این باور است که کنشگران اجتماعی در نتیجه گرفتاری‌ها و معضلات جامعه مقاوم‌تر می‌شوند. این جوامع می‌توانند جوامع تاب‌آور باشند (حسینی المدنی، ۱۳۹۵: ۱۰۹). از عوامل مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی؛ سرمایه اجتماعی می‌باشد. درواقع، اشخاص با خلق رابطه با همدیگر کارهایی انجام می‌دهند که به‌تنهایی نیرو و قدرت انجام آن را نداشتند یا برای ایفای آن با مشکلات کثیری مواجه می‌شدند. می‌توان گفت که اشخاص جامعه به‌وسیله‌ی گروهی از شبکه‌ها یا یکدیگر در ارتباط می‌باشند و با دیگر اشخاص شبکه‌ها، ارزش‌های

¹ Obrist

² Sonn&fisher

³ Community competency

مشترک دارند، به این شکل که این شبکه‌ها منبعی به وجود می‌آورند و به نظر می‌رسد که آنان نوعی سرمایه تولید می‌کنند. به بیان دیگر سرمایه اجتماعی گونه‌ای سرمایه و دارایی ناپیدا می‌باشد که از آمادگی روحی، روانی اعضای جامعه یا یک ساختار جهت درگیر شدن در نوعی عمل جمعی نقل می‌کند و مقدار واکنش اشخاص جامعه در مقابل تغییرات پیش‌بینی نشده و تاب‌آوری آنان می‌باشد (رفیعی، ۱۳۹۷: ۱۶). سرمایه اجتماعی، مفهومی است که بیشترین مطالعه را در رابطه با انسجام اجتماعی در ادبیات بازبایی بلایا دارد. این مفهوم توسط رابرت پاتنام^۱ ابداع شد که آن را به‌عنوان «ویژگی‌های سازمان‌های اجتماعی، مانند شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد که اقدام و همکاری برای منافع متقابل را تسهیل می‌کنند» تعریف کرد. سرمایه اجتماعی به‌عنوان محرک اصلی بازبایی پایدار در بلایای طبیعی شناخته شده است. اگرچه سرمایه اجتماعی به‌شدت به ارتباطات و روابط مثبت از قبل موجود بین خانواده‌ها، جوامع و سطوح دولتی متکی است، نمونه‌های زیادی از سرمایه اجتماعی وجود دارد که از واکنش جامعه محلی به بحران رشد می‌کند. در طول یک فاجعه و در مرحله بازبایی فاجعه، سرمایه اجتماعی به‌عنوان منبعی عمل می‌کند که اغلب مکمل کار دولت‌های محلی، منطقه‌ای و ملی است (جوت^۲ و همکاران، ۲۰۲۱: ۳۳۰). پانتم به سرمایه اجتماعی به‌عنوان شیء می‌نگرد و سرمایه اجتماعی را در ارتقا و پیشرفت اقتصادی کشور تأثیرگذار تلقی می‌کرد و به همین دلیل تعریف او گروهی بوده و سرمایه اجتماعی را به‌منزله‌ی مایملک گروه‌ها و جوامع برداشت می‌کند (رفیعی، ۱۳۹۷: ۲۱). بر اساس دیدگاه‌های پاتنام و ویلسون^۳ انعطاف‌پذیری اجتماعی و آسیب‌پذیری توانایی آن را دارند که بر طبق اندازه‌ی «مثلث بحرانی» سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی و چگونگی روابط میان این سرمایه‌ها در یک جامعه توسعه یافته درک شوند (سبزه‌ای و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۹۳). سرمایه اقتصادی نیز به‌عنوان دیگر عامل اثرگذار بر تاب‌آوری اجتماعی شامل مقدار ثروت و پولی است که هر شخصی که در اجتماع ساکن می‌باشد در دست دارد و به شکل حق مالکیت و مایملک مالی و مادی نمایان می‌شود و می‌تواند در تولید کالا و خدمات به کار

^۱ Putnam

^۲ Jewett

^۳ Wilson

گرفته شود؛ که در واقع در نتیجه‌ی آن توان جامعه در واکنش به تغییرات افزایش یافته و این هم در تقویت تاب‌آوری آنان مؤثر است (مگیس، ۲۰۱۰: ۴۰۶).

در نگاه بورديو، سرمایه اقتصادی به درآمد مالی و همچنین دیگر منابع و مایملک پولی گفته می‌شود. مفهوم یادشده در واقع توانایی پرداخت برای صورتی از سرمایه است که می‌تواند به کالاهای مادی تبدیل شود. اشخاص با داشتن سرمایه اقتصادی این توانایی را دارند که کالاهای فرهنگی کثیری را در اختیار داشته باشند و از تسهیلات تحصیلی و آموزشی زیادتری بهره‌مند شوند و از این راه سرمایه فرهنگی خود را ارتقا دهند؛ بنابراین جایگاه اشخاص بر اساس اندازه سرمایه آن‌ها معین می‌شود و موقعیت آن‌ها را نخست در خانواده و سپس در جامعه معین می‌کند. (همان منبع). بر این اساس اشخاص دارای سرمایه فرهنگی زیاد طبیعتاً از جایگاه اقتصادی بالاتری برخوردارند و به نظر می‌رسد تاب‌آوری بیشتری دارند. حتی می‌توان گفت که تاب‌آوری با کاهش فقر و رشد اقتصادی مرتبط است، (۲۰۱۱، DFID^۲) بانک جهانی تاب‌آوری را معادل برابری و فرصت اقتصادی می‌داند. (بانک جهانی، ۲۰۱۱). در این ارتباط بنه^۳ و همکاران (۲۰۱۱) در رویکرد آسیب‌پذیری-تاب‌آوری تفاوت‌های مهمی را در بین جوامع در دستیابی به منابع و اعتبارات مطرح کرده که در نهایت توانایی‌های جمعی یا فردی را در جذب تطبیق با تغییرات تحت تأثیر قرار می‌دهد (حسینی المدنی، ۱۳۹۵: ۱۳۱). جهت‌گیری مذهبی یکی دیگر از تعیین‌گرهای مهم تاب‌آوری اجتماعی می‌باشد. مذهب در نگاه ماکس وبر^۴ مقصود و عملکرد همه‌ی دین‌ها و پیامبران ادراک کردن و معنا بخشی به زندگی به وسیله‌ی ایجاد نظام‌های ارزشی می‌باشد. به بیانی دیگر به اعتقاد وبر منشأ دیدگاه‌های کاملاً نو دین می‌باشد که با اصراری که بر معنا بخشی دارند و در عین دقت به عملکردهای اجتماعی دین، این عملکردها را بر اساس احتیاج روانی انسان به معنا بخشی زندگی و کوتاه آمدن در برابر رویدادهای تنش‌زا و تحمل‌پذیر کردن آن‌ها تبیین می‌کنند و با اتکا بر عملکرد دین در واکنش به مسائل بشری، شاهد رفع استرس و تقلیل نگرانی‌های افراد هستیم. در واقع دین با نمایش عملکردهای سه‌گانه‌ی تعیین وضعیت کنونی فرد و اجتماع، هدف‌نهایی و مسیر شناخت، عملکرد آرام‌سازی و حذف

¹ Magis

² Department of international Development

³ Bene

⁴ Max Weber

اضطراری را در شخص اجرا می‌کند (مردانی فر، ۱۳۹۶: ۴۲). از نظر آلپورت^۱ جهت‌گیری مذهبی به معنای روی آوردن کلی شخص در ارتباط با موجودی متعالی می‌باشد و عبارت است از نظامی از اعتقادات، اعمال و تشریفات خاص در زندگی روزمره. افراد دارای جهت‌گیری مذهبی بر اساس اسلام دارای اعتقادات و باورهایی هستند که بر نگرش و رفتارهای آنان تأثیر گذاشته و در نتیجه سبک زندگی و رفتار آنان متأثر از دین ورزی و جهت‌گیری مذهبی آنان است. انواع جهت‌گیری درونی آلپورت شامل: ۱- جهت‌گیری درونی. ۲- جهت‌گیری بیرونی مذهبی. به اعتقاد آلپورت فردی که جهت‌گیری مذهبی درونی دارد با دین و مذهب روزگار می‌گذراند؛ اما فردی که جهت‌گیری مذهبی بیرونی دارد از مذهب بهره‌گیری می‌کند افرادی که دارای جهت‌گیری درونی هستند محرک‌های بنیادی خودشان را در دین و مذهب پیدا می‌کنند در این گونه افراد شخصیتی که دارند با دینی که دارند یکی خواهد شد در همان هنگام، اشخاص با جهت‌گیری بیرونی جهت وصول دیگر اهداف به سوی دین و مذهب می‌روند. طبق تئوری آلپورت مذهب درونی، مذهبی گسترش‌یافته و دارای اصل‌های سازمان‌یافته و درونی شده است. درحالی‌که مذهب خارجی وسیله‌ای است که برای ارضاء نیازهای فردی همانند مقام و امنیت مورد استفاده قرار می‌گیرد (عاشوری و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۴). با بررسی این دیدگاه می‌توان گفت جهت‌گیری مذهبی اشخاص بر تاب‌آوری آنان اثرگذار می‌باشد و تاب‌آوری آنان را در شرایط مختلف افزایش می‌دهد.

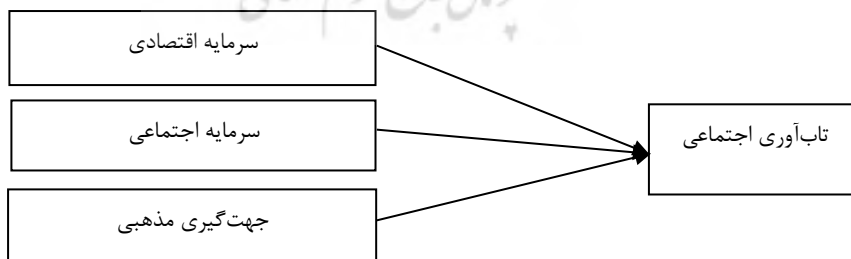
۴-۲- چارچوب نظری

در تحقیق حاضر متغیرهای سرمایه اجتماعی، سرمایه اقتصادی و جهت‌گیری مذهبی به‌عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته شده است. چارچوب نظری پژوهش حاضر نیز ترکیبی از نظریه‌های آلپورت، پانتام و مدل تاب‌آوری اجتماعی نوریس است. در باور و نگاه پانتام سرمایه اجتماعی صور مختلف سازمان اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌باشد که می‌توانند با تسهیل اقدامات یکپارچه، شایستگی جامعه را ارتقا بخشد. سرمایه اجتماعی مانند دیگر سرمایه‌ها تولیدکننده است و احتمال دسترسی به اهداف معین را فراهم می‌کند. پانتام صور مختلف سازمان اجتماعی را متشکل از شبکه‌های رسمی و غیررسمی

¹ Gordon Willard Allport

روابط و دادوستدها اجتماعی، هنجارهای دادوستد دوطرفه، اعتماد اجتماعی می‌داند که منبعث از دو منبع یعنی هنجارهای معامله‌ی دوسویه و شبکه‌های مشارکت مدنی می‌باشند. در نظر وی، اعتماد، همکاری را آسان می‌کند و همکاری نیز اعتماد را خلق می‌کند. در باور پاتنام ارتباط زیاد میان افراد باعث می‌شود که افراد دانش زیادی از همدیگر کسب کنند و انرژی زیادی جهت اعتماد میان خود کسب کنند و در شرایط بحران‌زا تاب‌آوری بالاتری از خود نشان دهند (سبزه‌ای و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۹۲). جهت‌گیری مذهبی نیز نقش مهمی در تاب‌آوری افراد دارد. همواره باور بر این است که در اعتقاد به خدا، نیروی عجیبی وجود دارد که نوعی توانایی روحی و روانی به شخص دین‌دار می‌بخشد و در تحمل دشواری‌های زندگی به او همراهی کرده و تاب‌آوری آن را افزایش داده و استرس و نگرانی او را تقلیل می‌دهد (یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۵). از دیدگاه آلپورت جهت‌گیری مذهبی به معنای روی آورد کلی شخص در ارتباط با موجودی متعالی است و عبارت از مجموعه‌ای از اعتقادات، اعمال و تشریفات خاص در زندگی روزمره است. افراد دارای جهت‌گیری مذهبی بر اساس اسلام دارای اعتقادات و باورهایی هستند که بر نگرش و رفتارهای آنان تأثیر گذاشته و در نتیجه سبک زندگی و رفتار آنان متأثر از دین ورزی و جهت‌گیری مذهبی آنان است. درواقع مذهب می‌تواند بر روی نتایج و پیامدهای حاصل از عوامل استرس‌زا و تنش‌زا اثر بگذارد و تاب‌آوری شخص را در شرایط تنش‌زا فزونی بخشد. بورديو نیز در نظریه خود بر این باور است که واژه‌ی سرمایه از عبارت سرمایه‌ی اقتصادی وسیع‌تر است. سرمایه، منبعی کلی است که این توانایی را دارد که به طریق پولی یا غیر پولی و نیز قابل لمس یا غیرقابل لمس وجود داشته باشد (علی بابایی و باینگانی، ۱۳۸۸: ۸۹). درواقع داشتن این منابع مالی می‌تواند به تاب‌آوری اشخاص در برابر شرایط آسیب‌زا کمک کند. در ادامه در قالب شکل ۱ به مدل نظری تحقیق اشاره می‌شود.

شکل ۱: مدل نظری پژوهش

بنابراین با الهام از مبانی نظری و با تکیه بر پشتوانه‌ی تجربی تحقیق فرضیات پژوهش به شرح زیر تدوین می‌شود:

۱. به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر تاب‌آوری اجتماعی دارد.
۲. به نظر می‌رسد جهت‌گیری مذهبی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر تاب‌آوری اجتماعی دارد.
۳. به نظر می‌رسد سرمایه اقتصادی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر تاب‌آوری اجتماعی دارد.

۳- روش تحقیق

هدف پژوهش حاضر بررسی جامعه‌شناختی تعیین‌گره‌های اقتصادی-اجتماعی تاب‌آوری اجتماعی است. در این پژوهش با توجه به موضوع و اهداف تحقیق از روش کمی استفاده شده است. تحقیق حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر نحوه‌ی گردآوری داده‌ها، توصیفی از نوع پیمایشی می‌باشد. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر را زنان و مردان سرپرست خانوار شهر رامهرمز به تعداد ۱۲۷/۲۰ خانوار (سرشماری ۱۳۹۵) تشکیل می‌دهند که ۳۸۴ خانوار بر اساس فرمول کوکران و به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای^۱ به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. در این پژوهش به منظور گردآوری داده‌ها از تکنیک پرسش‌نامه استفاده شده است. داده‌های این پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل شده است. در بخش توصیفی از شاخص‌های پراکندگی چون میانگین، چولگی، انحراف معیار، دامنه تغییرات، انحراف معیار استفاده شده و در بخش استنباطی نیز با توجه به سطح سنجش متغیرها از آزمون ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. در این پژوهش جهت بررسی اعتبار و پایایی پژوهش به ترتیب از اعتبار صوری و ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده که حاکی از همبستگی درونی قابل قبول متغیرهای تحقیق می‌باشد (جدول ۵).

جدول ۵: ضرایب آلفای متغیرهای پژوهش به تفکیک ابعاد

ردیف	سازه‌ها	ابعاد	تعداد	آلفای کرونباخ
۱	تاب‌آوری اجتماعی	اتصال و مراقبت	۵	۰/۸۱۴
		منابع	۵	۰/۶۹۴
		ظرفیت بهبود	۵	۰/۸۱۵

^۱ Multistage Cluster Sampling

۰/۹۳۴	۵	مدیریت فاجعه		
۰/۷۹۹	۴	اطلاعات و ارتباطات		
۰/۹۱۱	۶	ساختاری	سرمایه اجتماعی	۲
۰/۸۵۹	۶	شناختی		
۰/۸۱۱	۱۰	رابطه‌ای		
۰/۷۹۱	۸	درونی	جهت‌گیری مذهبی	۳
۰/۷۲۸	۱۲	بیرونی		

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- بررسی ویژگی‌های توصیفی پژوهش

جدول شماره ۶ ویژگی‌های زمینه‌ای نمونه مورد بررسی پژوهش اعم از جنس، وضعیت تأهل، محل سکونت و سطح تحصیلات نشان می‌دهد.

جدول ۶: یافته‌های توصیفی مرتبط با متغیرهای زمینه‌ای تحقیق

متغیر	ابعاد	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۱۸۸	۴۹/۰
	زن	۱۹۶	۵۱/۰
وضعیت تأهل	مجرد	۲۶	۶/۸
	متاهل	۲۹۱	۷۵/۸
	همسر ازدست داده	۲۷	۷/۰
	مطلقه	۴۰	۱۰/۴
محل سکونت	برخوردار	۱۵۱	۳۹/۳
	نیمه برخوردار	۱۵۶	۴۰/۶
	محروم	۷۷	۲۰/۱
تحصیلات	بی‌سواد	۱	۰/۳
	ابتدایی	۲۱	۵/۵
	راهنمایی	۴۷	۱۲/۲
	متوسطه	۱۰۳	۲۶/۸
	دیپلم فوق	۶۹	۱۸/۰
	کارشناسی	۹۵	۲۴/۷
	کارشناسی ارشد	۴۰	۱۰/۴
	دکتر	۸	۲/۱

۴-۲- بررسی یافته‌های توصیفی متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش

سرمایه اجتماعی: در تحقیق حاضر سرمایه اجتماعی سرپرستان خانوار در سه بعد رابطه‌ای، ساختاری، شناختی و با ۱۶ گویه در قالب طیف لیکرت اندازه‌گیری شده است. میانگین حاصل از بعد ساختاری ۲۵/۷۲ می‌باشد که با توجه به نمره بیشترین ۵۰ و نمره کمترین ۳۰ می‌توان گفت بعد ساختاری سرمایه اجتماعی سرپرستان خانوار رامهرمزی در حد متوسط رو به بالا است. میانگین‌های حاصل از بعد رابطه‌ای ۳۱/۲۲ و بعد شناختی ۲۶/۰۶ می‌باشد که می‌توان گفت در حد متوسط رو به بالا می‌باشد به‌طور کلی میانگین حاصل از سرمایه اجتماعی ۸۳/۰۳ می‌باشد که از مقدار متوسط بالاتر می‌باشد. با توجه به میانگین ابعاد ذکر شده می‌توان تصریح کرد که بعد رابطه‌ای سرمایه اجتماعی نسبت به سایر ابعاد سرمایه اجتماعی در سطح بالاتر می‌باشد.

جدول ۷: آماره‌های توصیفی مربوط به سرمایه اجتماعی و ابعاد آن در افراد نمونه

متغیر	میانگین	انحراف معیار	چولگی	بیشترین مقدار	کمترین مقدار	دامنه تغییرات	مقدار متوسط	وضعیت
بعد ساختاری	۲۵/۷۲	۴/۲۹	-۱/۳۷۵	۵۰/۰۰	۳۰/۰۰	۲۵/۰۰	۱۷/۵	بالاترازحدوسط
بعد رابطه‌ای	۳۱/۲۲	۵/۱۶	-۱/۶۲۵	۳۶/۰۰	۸/۰۰	۲۸/۰۰	۲۲/۰۰	بالاترازحدوسط
بعد شناختی	۲۶/۰۶	۴/۰۰	-۱/۲۷۵	۳۰/۰۰	۱۰/۰۰	۲۰/۰۰	۲۰/۰۰	بالاترازحدوسط
سرمایه اجتماعی	۸۳/۰۳	۱۲/۳۹	-۱/۳۷۷	۹۶/۰۰	۳۱/۰۰	۶۵/۰۰	۶۳/۵	بالاترازحدوسط

سرمایه اقتصادی: در تحقیق حاضر سرمایه اقتصادی سرپرستان خانوار با ۹ گویه در قالب طیف لیکرت موردسنجش قرار گرفته است. در جدول (۸) آماره‌های توصیفی سرمایه اقتصادی سرپرستان خانوار به نمایش گذاشته شده است. یافته‌ها توصیفی تحقیق نشان داد که میزان سرمایه‌ی اقتصادی سرپرستان خانوار منتخب در نمونه ۲۰/۰۷ و پایین‌تر از مقدار متوسط می‌باشد.

جدول ۸: آماره‌های توصیفی مربوط به متغیر سرمایه اقتصادی در افراد نمونه

متغیر	میانگین	انحراف معیار	دامنه تغییرات	چولگی	بیشترین مقدار	کمترین مقدار	مقدار متوسط	وضعیت
سرمایه اقتصادی	۲۰/۰۷	۲/۹۵	۱۷/۰۰	۰/۴۹	۳۰/۰۰	۱۳/۰۰	۲۱/۵	کتر از مقدار متوسط

جهت‌گیری مذهبی: در این پژوهش برای سنجش جهت‌گیری مذهبی سرپرستان خانوار شهر رامهرمز از دو بعد جهت‌گیری درونی و جهت‌گیری بیرونی استفاده شده است. طبق

یافته‌های توصیفی تحقیق میزان جهت‌گیری مذهبی سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز ۵۶/۷۹ می‌باشد که با توجه به حداقل و حداکثر ۱۴ در حد متوسط به بالا است.

جدول ۹: آماره توصیفی مربوط به متغیر جهت‌گیری مذهبی و ابعاد آن در افراد نمونه

متغیر	میانگین	انحراف معیار	چولگی	بیشترین مقدار	کمترین مقدار	دامنه تغییرات	مقدار متوسط	وضعیت
بعد بیرونی جهت‌گیری مذهبی	۳۳/۴۵	۸/۵۳	-۳۶۷	۴۸/۰۰	۸/۰۰	۴۰/۰۰	۲۸	بالاترازحدوسط
بعد درونی جهت‌گیری مذهبی	۲۳/۵۸	۷/۷۳	-۳۰۱	۳۶/۰۰	۶/۰۰	۳۰/۰۰	۲۱/۰۰	بالاترازحدوسط
جهت‌گیری مذهبی	۵۶/۷۹	۱۵/۱۴	-۲۶۲	۸۴/۰۰	۱۴/۰۰	۷۰/۰۰	۴۹	بالاترازحدوسط

تاب‌آوری اجتماعی: در تحقیق حاضر برای سنجش تاب‌آوری اجتماعی سرپرستان خانوار شهر رامهرمز از پنج بعد اتصال و مراقبت، منابع، ظرفیت بهبود وضع، مدیریت فاجعه و ارتباطات و اطلاعات استفاده شد. طبق یافته‌های توصیفی تحقیق میزان میانگین تاب‌آوری اجتماعی سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز (۸۷/۳۶) با توجه به نمره بیشترین ۱۴۲ و نمره کمترین ۲۴ در حد متوسط رو به بالا می‌باشد. همچنین بعد اتصال و مراقبت تاب‌آوری اجتماعی در مقایسه با ابعاد دیگر دارای میانگین ۱۹/۳۱ بالاتری می‌باشد.

جدول ۱۰: آماره‌های توصیفی مربوط به متغیر تاب‌آوری اجتماعی و ابعاد آن در افراد نمونه

متغیر	میانگین	انحراف معیار	چولگی	بیشترین مقدار	کمترین مقدار	دامنه تغییرات	مقدار متوسط	وضعیت
بعد اتصال و مراقبت	۱۹/۳۱	۵/۹۱	-۳۷۱	۳۰/۰۰	۵/۰۰	۲۵/۰۰	۱۷/۵	بالاترازحدوسط
بعد منابع	۱۸/۱۵	۶/۳۸	-۱۵۷	۳۰/۰۰	۵/۰۰	۲۵/۰۰	۱۷/۵	بالاترازحدوسط
بعد ظرفیت بهبود وضع	۱۷/۸۱	۶/۳۲	-۱۳۰	۳۰/۰۰	۵/۰۰	۲۵/۰۰	۱۷/۵	در حد متوسط
بعد مدیریت فاجعه	۱۷/۸۲	۷/۰۲	-۱۳۰	۳۰/۰۰	۵/۰۰	۲۵/۰۰	۱۷/۵	در حد متوسط
بعد اطلاعات و ارتباطات	۱۴/۵۶	۵/۲۲	-۳۲۳	۲۴/۰۰	۴/۰۰	۲۰/۰۰	۱۴	در حد متوسط
تاب‌آوری اجتماعی	۸۷/۳۶	۲۷/۶۹	-۱۸۰	۱۴۲/۰۰	۲۴/۰۰	۱۱۸/۰۰	۸۳	بالاترازحدوسط

۴-۳- پژوهش یافته‌های استنباطی

در پژوهش حاضر برای بررسی معناداری فرضیه رابطه‌ی سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج نشان داد که بین دو متغیر سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی در میان پاسخگویان رابطه معناداری وجود دارد؛ بنابراین با توجه به نتیجه همبستگی ($r = 0/170$) و سطح معناداری ($Sig = 0/002$) این فرضیه تأیید می‌شود و فرض صفر رد می‌شود پس می‌توان گفت بین دو متغیر سرمایه اجتماعی و ابعاد آن و تاب‌آوری اجتماعی رابطه مستقیم، ضعیف و معناداری وجود دارد، به عبارتی با افزایش یکی دیگری نیز افزایش می‌یابد. همچنین یافته‌های استنباطی تحقیق حاضر نشان داد که بین دو متغیر سرمایه اقتصادی و تاب‌آوری اجتماعی در میان پاسخگویان رابطه معناداری وجود ندارد.

در این پژوهش برای بررسی رابطه‌ی بین جهت‌گیری مذهبی با تاب‌آوری اجتماعی از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. نتایج آزمون ضریب همبستگی بین دو متغیر مذکور نشان می‌دهد که بین دو متغیر جهت‌گیری مذهبی و تاب‌آوری اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد. طبق یافته‌های تحقیق می‌توان گفت که بین دو متغیر جهت‌گیری مذهبی و تاب‌آوری اجتماعی رابطه مستقیم، متوسط و معناداری وجود دارد؛ یعنی با افزایش میزان جهت‌گیری مذهبی در میان پاسخگویان میزان تاب‌آوری اجتماعی نیز در بین آن‌ها افزایش می‌یابد.

جدول ۱۱: بررسی آزمون ضریب همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش در کل افراد نمونه

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی	سطح معناداری
سرمایه اجتماعی	تاب‌آوری اجتماعی	۰/۱۷۰	۰/۰۰۲
بعد شناختی		۰/۱۶۹	۰/۰۰۱
بعد ساختاری		۰/۱۷۵	۰/۰۰۱
بعد رابطه‌ای		۰/۱۲۷	۰/۰۱۸
جهت‌گیری مذهبی		۰/۳۲۷	۰/۰۰۰
بعد درونی		۰/۳۰۰	۰/۰۰۰
بعد بیرونی		۰/۳۰۸	۰/۰۰۰
سرمایه اقتصادی		۰/۰۴۲	۰/۴۹۵

۴-۴- تحلیل رگرسیونی

در این پژوهش جهت بررسی تأثیرات نسبی متغیرهای مستقل تحقیق بر تاب‌آوری اجتماعی از رگرسیون چند متغیره‌ی به روش گام‌به‌گام استفاده شد. نتایج تحلیل رگرسیونی به روش گام‌به‌گام نشان داد که متغیرهای وارد شده در مدل یعنی سرمایه اجتماعی شناختی، جهت‌گیری مذهبی درونی و جهت‌گیری مذهبی بیرونی در مجموع توانستند ۰/۱۷۷ تغییرات تاب‌آوری اجتماعی را تبیین نمایند. مابقی متغیر از عوامل دیگری است که در این پژوهش مدنظر نبوده است. با مقایسه‌ی ضرایب بتاهای می‌توان گفت که متغیر جهت‌گیری مذهبی درونی با ضریب بتا ۰/۲۳۳ بیشترین تأثیر را بر تاب‌آوری اجتماعی پاسخگویان داشته است.

جدول ۱۲: نتایج تحلیل چند متغیره رگرسیون متغیر تاب‌آوری اجتماعی

متغیر	بتای استاندارد شده	T	sig	Vif عامل تورم واریانس	ضریب تحمل	کمیت F	سطح معنی‌داری	ضریب همبستگی ی چندگانه
جهت‌گیری درونی مذهبی	۰/۲۳۳	۲/۹۲۲	۰/۰۰۴	۱/۹۴۲	۰/۵۱۵	۱۹/۰۲۵	...	۰/۱۸۷
سرمایه اجتماعی شناختی	۰/۲۱۵	۳/۷۲۷	۰/۰۰۰	۱/۰۱۲	۰/۹۸۸			۰/۱۷۷
جهت‌گیری بیرونی مذهبی	۰/۱۶۰	۱/۹۹۷	۰/۰۴۷	۱/۹۵۸	۰/۵۱۱			۱۲/۳۷۶
کمیت دوربین واتسون								۱/۸۸۹

۵- بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۵-۱- بحث

تاب‌آوری به دو سبب هدفی با اهمیت است: نخست، تاب‌آوری به سبب قابل پیش‌بینی نبودن آسیب‌پذیری نظام‌های اجتماعی و فنی، هنگام حوادث الزامی است. اینکه ما اگر از موعده، محل و نحوه‌ی ایجاد حادثه‌ها اطلاع داشته باشیم، آنگاه توانایی مدیریت سیستم‌ها برای ایستادگی در برابر آن‌ها را خواهیم داشت. از آنجایی که طرح‌ریزی برای حوادث با عدم قطعیت همراه بوده و جواب‌گوی هیچ‌یک از سؤالات مطرح‌شده واضح نیست، طرح‌ریزی جامعه‌ای که ظرفیت مقابله با مخاطرات به‌صورت مؤثر را داشته باشد؛ الزامی است. دوم اینکه؛ اجتماع در جوامع تاب‌آور در برابر حوادث در مقابل ضربه‌های غیرقابل پیش‌بینی بادوام‌ترند. تاب‌آوری اجتماعی شرایطی را در برمی‌گیرد که اشخاص و مجموعه‌های اجتماعی با دگرگونی‌های اجتماعی سازش می‌یابند. مفهوم یادشده بیان‌گر ظرفیت جامعه، برای واکنش به بحران‌ها و تهدیدات می‌باشد. تاب‌آوری اجتماعی به‌شدت از جامعه‌شناسی و علم اجتماع متأثر هست و با پرسش‌هایی همانند افعال شخصی، سنن اجتماعی، نظام‌ها، سوزها و ابعاد نادیده گرفته‌شده در حیطه‌ی گسترده‌ی مطالعه‌ی اکولوژیکی، شرح داده می‌شود که در این مطالعه سعی شد عوامل اقتصادی- اجتماعی مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی سرپرستان خانوار شهرستان رامهرمز شناسایی شود

۵-۲- نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که تاب‌آوری سرپرستان خانوار شهر رامهرمز با میانگین ۸۷/۳۶ در حد متوسط روبه بالا قرار دارد. در فرضیه نخست در خصوص معناداری تاب‌آوری اجتماعی و جهت‌گیری مذهبی با الهام از تئوری آلپورت می‌توان اذعان نمود که افراد دارای جهت‌گیری مذهبی بر اساس اسلام دارای اعتقادات و باورهایی هستند که بر نگرش و رفتارهای آنان تأثیر گذاشته و در نتیجه سبک زندگی و رفتار آنان متأثر از دین ورزی و جهت‌گیری مذهبی آنان است و در مقابل تنش‌های زندگی مقاوم‌ترند. در این ارتباط ویلیام جیمز بر این باور است که ایمان با اثرترین درمان استرس و اضطراب است. به اعتقاد یانگ و مائو نیز معنا و هدف داشتن در زندگی، احساس تعلق به منبعی بالا، امیدواری به کمک و همیاری خداوند در شرایط استرس‌زای زندگی، انتفاع از حمایت اجتماعی و معنوی و ... همگی از جمله راهایی هستند که اشخاص مذهبی با دارا بودن آن‌ها

می‌توانند در مقابل با حوادث استرس‌زای زندگی، خسارت کمتری را متحمل شوند. برگین نیز بر این باور بود که تجربه‌ی اشخاص دارای مذهب درونی و بیرونی از وقایع زندگی کاملاً مغایر از هم می‌باشد. این اشخاص به خاطر توانایی‌های خود، در تلاش‌اند که از مدل‌های شخصیتی همانند به پر تلاشی روان‌شناسی جهت نبرد با تنش‌های زندگی بهره ببرند. همسو یا محتوای تئوری‌های فوق‌الذکر نتایج پژوهش حاضر نشان داد که بین دو متغیر جهت‌گیری مذهبی و تاب‌آوری اجتماعی در میان پاسخگویان در سطح (۰/۰۰۰) رابطه معناداری وجود دارد. این یافته با نتایج تحقیقات پرزور و همکاران (۱۳۹۷)، چراغی و همکاران (۱۳۹۹)، سعیدیان (۱۳۹۸)، چائوکیو چئونگ و همکاران (۲۰۱۲) همسو بوده و قابل کاربرد در جامعه آماری مورد مطالعه است. همچنین یافته‌های استنباطی تحقیق حاضر نشان داد همبستگی بین دو متغیر سرمایه اجتماعی و ابعاد (ساختاری، شناختی، رابطه‌ای) آن با متغیر تاب‌آوری اجتماعی در سطح (۰/۰۰۲) معنی‌دار بوده و نوع رابطه بین دو متغیره‌ای مذکور مستقیم و شدت رابطه‌ی بین آن‌ها ضعیف می‌باشد. به این معنا که با افزایش میزان سرمایه اجتماعی در میان پاسخگویان میزان تاب‌آوری اجتماعی نیز در بین آن‌ها افزایش می‌یابد. از دیدگاه پاتنام سرمایه اجتماعی صور مختلف سازمان اجتماعی همانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌باشد که می‌توانند با آسان‌سازی اقدامات یکپارچه، شایستگی جامعه را ارتقا بخشد. سرمایه اجتماعی مانند دیگر سرمایه‌ها تولیدکننده است و احتمال دسترسی به اهداف معین خصوصاً تقویت شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی را در جامعه میسر می‌سازد. در این ارتباط بی‌شاپ و سایم معتقدند که جامعه شایسته جامعه‌ای است که قادر است نزاع‌ها و کشمکش‌های درونی را تحمل و تفاوت‌ها را حفظ و تحمل کند. از منظر دیگر بوردیو سرمایه اجتماعی را، مجموعه‌ای از منابع‌های مادی یا غیرمادی است که به یک شخص یا گروه اجازه می‌دهد تا شبکه‌ی استواری از رابطه‌های کم‌وبیش تثبیت‌شده‌ی آشنایی و شناسایی دوطرفه را در تملک داشته باشند. نامبرده سرمایه اجتماعی را مجموعه بزرگی از منابع بالفعل یا بالقوه‌ای می‌شناسد که به تملک یک شبکه‌ای پایدار متصل شده‌اند؛ که این روابط و شبکه‌های پایدار شخص را در مقابل تنش‌های اجتماعی مقاوم می‌سازد. در نظر هانی‌فان نیز سرمایه اجتماعی متشکل از آن پدیده‌ای است که در روابط بین انسان‌ها پنهان شده و موجب شکل گرفتن حسن نیت میان آن‌ها می‌شود، همدلی آن‌ها را نسبت به همدیگر بر می‌انگیزد، آن‌ها را پیرو جمع می‌کند و بدین‌سان زمینه‌ی معاشرت بیشتر و

روابط پایدار میان آنان را فراهم می‌آورد که این روابط و همدلی موجب دوام بیشتر افراد در مقابل مشکلات می‌شود. محتوای تئوری‌های فوق‌الذکر و نتایج تحقیقات یعقوب و همکاران (۱۴۰۰)، سروری دردشتی و همکاران (۱۳۹۹)، علیزاده و همکاران (۱۳۹۹)، آنتنه بازیگ و همکاران (۲۰۲۱) مبنی بر رابطه‌ی معناداری بین سرمایه اجتماعی و تاب‌آوری اجتماعی همسو با یافته‌های پژوهش حاضر بوده است. همچنین نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد متغیر جهت‌گیری مذهبی و سرمایه اجتماعی حدوداً ۱۷/۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته یعنی تاب‌آوری اجتماعی را تبیین می‌کنند که با نتایج تحقیق یعقوب و همکاران (۱۴۰۰)، چائوکیو چئونگ و همکاران (۲۰۱۲) همسو با نتیجه تحقیق حاضر بوده است. پس می‌توان گفت قابل کاربرد در جامعه آماری مورد مطالعه است.

۵-۳- پیشنهادها

در پایان بر اساس یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود سازمان‌ها و نهادهای متولی در استان خوزستان با برگزاری کارگاه‌های آموزشی پیرامون تاب‌آوری، مدیریت بحران، مدیریت استرس دانش و آگاهی شهروندان را در این حوزه ارتقا نمایند. همچنین پیشنهاد می‌شود صداوسیما استان خوزستان با تهیه و بخش برنامه‌های پیرامون امید آینده، شبکه حمایت اجتماعی، شبکه ارتباطات اجتماعی ضمن ارتقای مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و برون‌گروهی در بین سرپرستان خانوار، شاخص‌های تاب‌آوری آنان را در راستای مدیریت مخاطرات و تنش‌ها تقویت نمایند. بهبود وضعیت شاخص‌های سرمایه اجتماعی در جامعه خصوصاً پیوندهای درون‌گروهی، انسجام اجتماعی، شاخص‌های اعتماد اجتماعی و امیدآفرینی در جامعه از طریق اقدامات عملی مثل عمل به وعده‌ها، اشتغال جوانان، رونق فضای کسب‌وکار، بهبود وضعیت اقتصادی سرپرستان خانوار و کاهش نرخ بیکاری می‌تواند نقش مهمی در ارتقای وضعیت تاب‌آوری سرپرستان خانوار داشته باشد. همچنین، ترویج ارزش‌های دینی در شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها و جلب مشارکت‌های مردمی در امور فرهنگی و... می‌تواند گامی مهمی در این زمینه باشد.

۶- منابع

۶-۱- منابع فارسی

- مقاله

۱. امانپور، سعید، مندت، الیاس (۱۳۹۲). *سنجش و رتبه‌بندی میزان توسعه و فقر در استان خوزستان*، فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری، سال اول، شماره اول، صص ۱۱۳-۱۳۲.
۲. بسطامی‌نیا امیر، رضائی، محمد رضا، سرائی محمد حسین (۱۳۹۷)، *تبیین و تحلیل تاب‌آوری اجتماعی برای مقابله با سوانح طبیعی*، فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران / دوره هشتم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۷.
۳. بهتاش، محمدرضا (۱۳۹۵). *نقش و جایگاه تاب‌آوری اجتماعی در کلیات مفهوم تاب‌آوری*. هشتمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت جامع بحران. تهران.
۴. بهمنی، اکبر، نازکتبار، حسین (۱۴۰۰). «*بررسی تأثیر سرمایه‌های معیشتی بر بهبود تاب‌آوری روستاییان در همه‌گیری کرونا*». تبیین نقش میانجی بهزیستی اجتماعی، فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت بحران، پاییز ۱۴۰۰، سال ۱۰، صص ۱۱۵-۱۲۴.
۵. رفیعی، علی (۱۳۹۷)، «*بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی - فرهنگی با پرخاشگری اجتماعی معلمان*» پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه نراق.
۶. ساعدی، قاسم، ادهمی، عبدالرضا، سعیدی، احمد (۱۳۹۹). «*تحلیلی بر نقش الگوی ارتقای تاب‌آوری اجتماعی بر ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی*»، فصلنامه علمی تحقیقات حقوقی آزاد، سال ۱۳، شماره ۴۹، صص ۲۹۷-۳۱۸.
۷. سروری دردشتی، زهرا، محمودی، بیت‌الله، صادقی ده چشمه، ستار (۱۳۹۹). «*شناسایی، طبقه‌بندی و اولویت‌بندی معیارها و شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی در کشور*»، فصلنامه علمی مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، پاییز ۱۳۹۹، دور ۱۰ شماره ۳۶، صص ۹۶-۱۱۸.
۸. علی بابایی، یحیی، باینگانی، بهمن (۱۳۸۸). «*بررسی تأثیر میزان سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی بر سرمایه فرهنگی (مطالعه جوانان شهرستان پاره)*» فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال ششم، شماره ۱۸، صص ۸۹-۱۱۳.
۹. علیزاده، هادی، محمودی برام، مریم (۱۴۰۲). «*تبیین نقش سرمایه اجتماعی در تحقق تاب‌آوری اجتماعی در دوران پاندمی کرونا*، مطالعه موردی: کلان‌شهر اهواز»، دوره ۱۱، شماره ۱، صص ۸۶-۷۱.

۱۰. محمدی تبار، مهدی (۱۳۹۷)، تحلیل نظری و تجربی تاب‌آوری اجتماعی (مورد مطالعه شهروندان بالاتر از ۲۰ سال شهر سرپل ذهاب)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی.
۱۱. میرزائی، مجتبی، کرمانی، مهدی، صدیق اورعی، غلامرضا، اصغری‌پورماسوله، احمدرضا (۱۴۰۱). رابطه الگوی کنش اقتصادی و تاب‌آوری در مواجهه با بحران، جامعه‌شناسی کاربردی، (۸۶)، شماره ۲، ص ۳۹-۱.
۱۲. -امیری فهلیانی، محمدرضا (۱۳۹۹). «بررسی سناریوهای محتمل تاب‌آوری اجتماعی شهرهای کوچک در مقابله با بیماری‌های واگیردار شبیه کووید ۱۹»، فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه توسعه اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۴۳، ص ۲۴۰-۱۹۹.
۱۳. -دانشوری نسب، عبدالحسین، مقصودی، سوده، صالحی، مریم (۱۴۰۰)، «رابطه حمایت اجتماعی با تاب‌آوری اجتماعی زنان آسیب دیده از سیل (مورد مطالعه: شهرستان دلگان)»، فصلنامه مطالعات اجتماعی-روانشناختی زنان، سال ۱۹، شماره ۲، ص ۷-۵۰.
۱۴. -راه‌پیما، سمیرا؛ شیخ‌الاسلامی، راضیه (۱۳۹۵). «نقش واسطه‌ای هویت معنوی در رابطه بین دل‌بستگی به والدین و همسالان با تاب‌آوری». روانشناسی معاصر، سال ۱۱، شماره یکم، ص ۶۲-۴۷.
۱۵. -سبزه‌ای، محمدتقی، سلیمانی، عادل، یوسفی، نجم‌الدین (۱۳۹۸). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر تاب‌آوری اجتماعی روستاییان در مخاطرات محیطی با تأکید بر خشک‌سالی مطالعه موردی: روستاهای دهستان بدر شهرستان روانسر در سال (۱۳۹۶)»، فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، سال هشتم، شماره ۱۴، ص ۳۱۰-۲۸۳.
۱۶. -عاشوری، جمال، علیپور، علی، عرب‌سالاری، زهرا، (۱۳۹۴). رابطه‌ی سبک‌های دفاعی و جهت‌گیری مذهبی با استرس درک شده در بیماران مبتلا به دیابت نوع یک، فصلنامه پرستاری دیابت، سال سوم، شماره ۳، ص ۶۲-۵۱.
۱۷. -فرهادی، محمدعلی (۱۳۸۴). «بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی دانشجویان دانشگاه تهران». پایان‌نامه -ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی.
۱۸. گل‌وردی، مهدی (۱۳۹۶). «تاب‌آوری ملی: مروری بر ادبیات تحقیق»، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۷، شماره ۲۵، ص ۳۱۰-۲۹۳.
۱۹. -مردانی فر، مریم (۱۳۹۶). «بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر امید به آینده دانشجویان دانشگاه‌های شهر بندرعباس» دانشگاه هرمزگان.

۲۰. موسوی، سارا (۱۴۰۱). بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر تاب‌آوری اجتماعی (مورد مطالعه سرپرست خانوار، شهر رامهرمز)، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
۲۱. نجم‌عراقی، لعیا (۱۳۷۹). «احساس و جهت‌گیری مذهبی انسان سالم از دیدگاه آلپورت»، نشریه روان‌شناسی دین، سال اول، شماره اول، ص ۱۷-۲۴.
۲۲. یعقوبی، ابوالقاسم، عروتی موفق، اکبر، چگینی، علی اکبر، محمدزاده، سروه، (۱۳۹۴). «فراتحلیل رابطه گرایش مذهبی با سلامت روان»، فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، دوره ششم، شماره ۲۱، ص ۱۱۴-۱۱۶.
۲۳. یوسفی، نجم‌الدین (۱۳۹۷). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر تاب‌آوری اجتماعی روستاییان در مخاطرات محیطی (با تأکید بر خشک‌سالی) مطالعه موردی: روستاهای دهستان بدر از بخش مرکزی شهرستان روانسر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه رازی.

- کتاب‌ها

۱. بی، ازل (۱۳۸۱)، روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، جلد اول، ترجمه رضا فاضل، تهران: انتشارات سمت
۲. حسینی المدنی، علی (۱۳۹۵)، تاب‌آوری فردی خانوادگی اجتماعی، ناشر دانژه.
۳. رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۷)، کندوکاوها و پنداشته‌ها، مقدمه‌ای بر روش‌های شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۴. فاضلی، محمد (۱۳۸۲). «مصرف و سبک زندگی»، تهران: انتشارات صبح صادق.
۵. سام آرا، عزت‌الله (۱۳۹۵). نظریه‌های کاربردی در مددکاری اجتماعی. تهران: انتشارات نشر علم.

۶-۲- منابع لاتین

1. Brown, K. (2014). Global environmental change I: A social turn for resilience? *Progress in human geography*, 38(1), 107-117.
2. Dagdeviren, H. & Donoghue, M. (2019). Resilience, agency and coping with hardship: evidence from europe during the great recession, *Journal of Social Policy*, 48 (3), 547-567.
3. Greenham, T. Cox, E. & Ryan Collins, J. (2013). *Mapping Economic Resilience*, York: Friends Provident Foundation, (5), 46-62. Retrieved from: https://www.friendsprovidentfoundation.org/wp-content/uploads/2017/11/nef_Map.

4. Jewett, R.L. Mah, S.M. Howell, N. Larsen, M.M. Social Cohesion and Community Resilience During COVID-19 and Pandemics: A Rapid Scoping Review to Inform the United Nations Research Roadmap for COVID-19 Recovery. *Int. J. Health Serv.* 2021, 51, 325–336. [Google Scholar] [CrossRef] [PubMed].
5. Lowndes, V. & McCaughie, K. (2013). Weathering the perfect storm? austerity and institutional resilience in local government, *Policy & Politics*, 41 (4), 533-549.
6. Trkulja, T. (2015). Social resilience as a theoretical approach to social sustainability. *Defendologija*, 18(36), 47-60.
7. -Liu, W. Zhang, J. & Qian, L. (2022). Measuring Community Resilience and Its Determinants: Relocated Vulnerable Community in Western China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(1), 694.
8. -Magis, K. (2010). Community resilience: An indicator of social sustainability. *Society and natural resources*, 23(5), 401-416.
9. -Maguire, B. & P. C. Hagen, (2007) "Disasters and communities: understanding social resilience", *The Australian Journal of Emergency Management*, Vol. 22, Pp. 16-20

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

